

УДК 355.48(477:470+571)“20”:726:27-523.4(477.62)
DOI 10.69550/3041-1467.6.326248

Андрій ГРИВНАК

аспірант першого курсу, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, індекс 69011 (andriy.hryvnaк@gmail.com)

ORCID: 0009-0000-9818-3519

ResearcherID: MSW-8729-2025

Andriy HRYVNAK

First-year PhD student, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska Str., Zaporizhzhia, Ukraine, postal code 69011 (andriy.hryvnaк@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Гривнак, А. (2025). Аналіз зруйнованих релігійних пам'яток Донецької області після початку повномасштабного російського вторгнення. *Axis Europae*, 6, 156–163. doi: 10.69550/3041-1467.6.326248

Bibliographic description of the article: Hryvnaк, A. (2025). Analiz zruinovanykh relihiinykh pamiatok Donetskoї oblasti pislia pochatku povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia [Destruction of religious monuments in Donetsk region after the beginning of the full-scale Russian invasion]. *Axis Europae*, 6, 156–163. doi: 10.69550/3041-1467.6.326248 [in Ukrainian].

АНАЛІЗ ЗРУЙНОВАНИХ РЕЛІГІЙНИХ ПАМ'ЯТОК ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ

Анотація. Мета дослідження полягає в аналізі масштабів і причин руйнування релігійних пам'яток Донецької області після початку повномасштабного російського вторгнення, а також в оцінці їхньої культурної та історичної цінності. **Методологія дослідження** базується на використанні історичного, порівняльного й аналітичного методів. Історичний метод дає змогу проаналізувати етапи руйнування релігійних пам'яток у контексті повномасштабного вторгнення, порівняльний метод застосовувався для вивчення різних випадків руйнування у інших регіонах, а аналітичний метод сприяє глибокому аналізу наслідків цих руйнувань для культурної та духовної спадщини. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше систематизовано дані про знищені релігійні об'єкти Донецької області в умовах повномасштабної війни, що дозволяє створити повну картину руйнувань та їх наслідків для культурної та духовної спадщини регіону. Такий підхід дає можливість глибше зрозуміти масштаби агресії та її вплив на релігійні спільноти і місцеві громади. **Висновки.** Руйнування релігійних пам'яток Донецької області є частиною культурного геноциду, спрямованого на знищення української ідентичності. Знищення храмів, монастирів та інших релігійних споруд має глибокий моральний, духовний і культурний вплив на місцеві громади, підриваючи основи їхнього існування. Ці акти агресії не лише завдають матеріальних збитків, але й порушують основи національної самобутності, що підриває культурну спадщину і духовну єдність українського народу. *Втрата*

цих пам'яток має далекосяжні наслідки для майбутніх поколінь, адже це не тільки знищення фізичних об'єктів, але й втрата частини історичної пам'яті, що формує національну свідомість.

Ключові слова: релігійні пам'ятки, Донецька область, культурний геноцид, російське вторгнення, руйнування, українська ідентичність, культурна спадщина, духовна єдність, війна.

DESTRUCTION OF RELIGIOUS MONUMENTS IN DONETSK REGION AFTER THE BEGINNING OF THE FULL-SCALE RUSSIAN INVASION

Abstract. *The aim of the research is to analyze the scale and causes of the destruction of religious monuments in the Donetsk region since the beginning of the full-scale Russian invasion, as well as to assess their cultural and historical value. The research methodology is based on the use of historical, comparative, and analytical methods. The historical method allows for the analysis of the stages of the destruction of religious monuments in the context of the full-scale invasion, the comparative method was used to study various cases of destruction in other regions, and the analytical method contributes to a deep analysis of the consequences of these destructions for cultural and spiritual heritage. Conclusions.* *The destruction of religious monuments in the Donetsk region is part of a cultural genocide aimed at eradicating Ukrainian identity. The destruction of churches, monasteries, and other religious buildings has a profound moral, spiritual, and cultural impact on local communities, undermining the foundations of their existence. These acts of aggression not only cause material damage but also violate the core of national identity, eroding cultural heritage and the spiritual unity of the Ukrainian people. The loss of these monuments has far-reaching consequences for future generations, as it is not only the destruction of physical objects but also the loss of a part of historical memory that shapes national consciousness.*

Keywords: religious monuments, Donetsk Region, cultural genocide, Russian invasion, destruction, Ukrainian identity, cultural heritage, spiritual unity, war.

Постановка проблеми. Руйнування релігійних пам'яток Донецької області після початку повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. стало частиною стратегії, спрямованої на знищення української культурної та духовної спадщини. Ці дії мають на меті не лише завдання матеріальних збитків, але й підрив національної ідентичності та морального духу українського народу.

На сьогодні важливо визначити масштаби цих втрат, систематизувати дані про знищені релігійні об'єкти та проаналізувати їхній вплив на культурний і духовний розвиток регіону.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Питання, що співзвучні з темою статті, представлені у напрацюваннях Г. Денисенка (Денисенко, Денисенко, 2023), С. Кота (Кот, 2018), О. Рішняка (Рішняк, 2022), О. Титової (Титова, 2016), В. Солошенка (Солошенко, 2022), О. Реєнта (Реєнт, Денисенко, 2024) та інших.

Серед основних дослідницьких проєктів, що фіксують руйнування релігійних пам'яток під час війни, варто відзначити «Релігія в огні: документування воєнних злочинів Росії проти релігійних громад України» та «Листівки з України». Перший систематизує дані про пошкодження релігійних споруд і злочини проти релігійних діячів, що може бути використано у міжнародних звітах та правозахисних ініціативах (Майстерня Академічного Релігієзнавства, n. d.).

Другий проєкт документує руйнування української культурної спадщини внаслідок російських обстрілів і бомбардувань, привертаючи увагу світової спільноти до масштабів знищення (Ukrainian Institute, n. d.).

Мета статті – дослідити руйнування релігійних пам’яток Донецької області в умовах повномасштабного російського вторгнення, оцінити наслідки цих руйнувань для культурної та духовної спадщини регіону.

Виклад основного матеріалу. З початку повномасштабного вторгнення Росія цілеспрямовано знищує не лише міста, інфраструктуру та об’єкти культурної спадщини, а й культові споруди України.

Згідно з моніторингом проєкту «Релігія в огні», станом на 2 лютого 2025 р. російські війська пошкодили або повністю зруйнували 642 культові споруди, з яких 596 – християнські храми.

Особливо постраждала Донецька область, де 19 релігійних об’єктів знищено вщент, загалом 131 – зазнав ушкоджень, серед яких 81 християнський храм (Релігія в огні, 2025).

За підтримки колег із проєкту «Релігія в огні» я дослідив точний перелік культових споруд, повністю знищених станом на 2 лютого 2025 року. Нижче наведено їхній перелік із зазначенням місця розташування, релігійної приналежності та дати руйнування.

Таблиця 1

**Культові споруди Донецької області,
що були повністю знищені внаслідок бойових дій**

No п/п	Назва	Місцезнаходження	Релігійна приналежність	Дата руйнування
1.	Храм ІСККОН	місто Краматорськ	Індуїзм	22 липня 2022 р.
2.	Дім Молитви церкви ЄХБ “Віфанія”	місто Маріуполь	Протестантизм	29 березня 2022 р.
3.	Християнська церква “Слово життя”	місто Торезьк	Протестантизм	не пізніше 3 серпня 2022 р.
4.	Зал царства Свідків Єгови	місто Мар’їнка	Свідки Єгови	3 травня 2022 р.
5.	Зал царства Свідків Єгови	село Хромове Донецької області	Свідки Єгови	28 липня 2022 р.; 2 травня 2023 р.
6.	Храм св. Миколая Чудотворця	місто Волноваха	УПЦ КП	12 березня 2022 р.
7.	Управління Донецької єпархії ПЦУ	місто Маріуполь	УПЦ КП	15 березня 2022 р.
8.	Храм великомученика і цілителя Пантелеймона (ПЦУ)	місто Маріуполь	УПЦ КП	18 квітня 2022 р.
9.	Храм Дива Архангела Михаїла	село Новомихайлівка	УПЦ МП	орієнтовно квітень 2023 р.
10.	Храм Різдва Пресвятої Богородиці	село Новоекономічне	УПЦ МП	9 липня 2024 р.

11.	Всіхсвятський скит Святогірської лаври	село Тетянівка	УПЦ МП	4 червня 2022 р.
12.	Свято-Георгіївський скит	село Долина	УПЦ МП	8 травня 2022 р.
13.	Храм на честь ікони Божої Матері «Всіх скорботних Радість» (Богородичний скит Святогірської лаври)	село Богородичне	УПЦ МП	19 травня 2022 р.
14.	Храм Казанської ікони Божої Матері в Мар'їнці	місто Мар'їнка	УПЦ МП	березень 2022 р.
15.	Спасо-Преображенський храм	місто Маріуполь	УПЦ МП	30 квітня 2022 р.
16.	Преображенський храм	село Кодема	УПЦ МП	16 вересня 2022 р.
17.	Храм усіх святих	с. Георгіївка, околиці Мар'їнки	УПЦ МП	орієнтовно квітень 2023 р.
18.	Благовіщенський храм	м. Бахмут	УПЦ МП	орієнтовно травень 2023 р.
19.	Нова синагога	місто Маріуполь	Юдаїзм	не пізніше 17 березня 2022 р.

Кожна втрачена пам'ятка має свою історію та є особливо цінною для України. Ось кілька прикладів.

Храм Архистратига Михаїла (с. Новомихайлівка) пережив спроби знищення ще в 1932 р., коли радянська влада перетворила святиню на зерносовище, а пізніше – на млин. Лише в 80-х рр. ХХ ст. розпочалася його реставрація. Храм став важливим символом духовного відродження в часи радянських переслідувань (Релігія в огні, н. д.). Втрата цього храму є особливо болючою, оскільки він став символом стійкості і духовної відродженості після численних історичних випробувань. Його руйнування спричиняє серйозні наслідки для громади, яка втратила частину своєї духовної ідентичності. **Орієнтовно зруйновано в квітні 2023 р.**

Храм на честь Різдва Пресвятої Богородиці (біля Покровська) – пережив дві світові війни, а також період радянського нищення церков. У 1937 р. більшовики закрили храм, вивезли цінності і навіть намагалися його знищити. Проте храм вистояв і продовжував служити громаді до 2024 р., коли став жертвою бойових дій (Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, 2024, 12 лютого). Це місце було не лише архітектурною перлиною, а й символом віри та непокори. Його втрата важка, адже мвятина пережила численні випробування і служила духовним осередком для багатьох поколінь. **Руйнування сталося у липні 2024 р.**

Всіхсвятський скит Святогірської лаври – найбільший дерев'яний храм України, що символізував стійкість та пережиті труднощів, коли забороняли вірити й молитися. А у ХХІ ст. храм став символом злочинів російської армії, що не тільки завдали втрат у життях, але й знищили частину української культурної спадщини (UI, н. д.). Його втрата особливо важка, оскільки цей скит був не лише архітектурною

пам'яткою, але й важливим духовним центром, який об'єднував людей у найскладніші часи. **Руйнування сталося 4 червня 2022 р.**

Свято-Георгіївський скит Святогірської Успенської лаври – скит був побудований після руйнування попереднього храму в 1943 р. Скидання авіабомби в травні 2022 р. фактично зруйнувало його вщент, ставши ще однією трагедією для духовної спадщини України (Temples Under Fire, н.д.). Втрата цього храму є важливою не лише для регіону, а й для всіх українців, адже він був символом надії та сили у важкі часи війни і репресій. **Руйнування сталося 8 травня 2022 р.**

Преображенський храм (с. Кодема) – існував з 1863 р., пережив численні історичні події, зокрема, відновлення під час Другої світової війни. Віряни цього храму в часи окупації відновили його, та він вистояв усі випробування. Однак війна 2022 р. стала фатальною для цього святого місця (Горлівська єпархія, н. д.). Цей храм став живим свідком національного відродження і віри в краще майбутнє, а його втрата завдає великого болю, оскільки багато людей сприймали його як частину своєї історії та духовного спадку. **Руйнування сталося 16 вересня 2022.**

Нова синагога (Маріуполь) – побудована на початку ХХ ст., вона була важливим центром для місцевої єврейської громади до лютого 2022 р. Під час бойових дій синагога була повністю зруйнована, залишившись лише руїнами стін (Religion on Fire, н. д.). Ця втрата особливо важлива для культурної різноманітності Маріуполя та єврейської громади, адже синагога була не лише місцем молитви, а й важливим культурним осередком, який з'єднував людей і служив місцем для духовних та культурних подій. **Руйнування сталося не пізніше 17 березня 2022 р.**

Висновки. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що повномасштабне російське вторгнення суттєво посилює руйнування релігійних пам'яток Донеччини, що призвело до значних втрат не лише в матеріальному сенсі, але й у культурному та духовному вимірах. Знищення церков, монастирів та інших релігійних об'єктів стало частиною агресивної стратегії Росії, спрямованої на ослаблення національної ідентичності та морального духу українського населення. Оцінка масштабу руйнувань і впливу на місцеві громади дозволяє зрозуміти глибину наслідків війни для культури та релігії.

Подальші дослідження можуть зосередитися на вивченні відновлення релігійних пам'яток після завершення конфлікту, аналізі міжнародної реакції на руйнування культурної спадщини в зоні бойових дій, а також на вивченні соціально-психологічних наслідків для населення, яке пережило ці руйнування. Дослідження можуть включати також розгляд методів збереження та відновлення релігійних пам'яток в умовах війни та післявоєнного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Денисенко, Г., Денисенко, О. (2023). Культурна спадщина в умовах війни: українські реалії (2014 – 2022 рр.). *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей*, 251–270.

Кот, С. (2018). Про стан культурної спадщини України. *Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань «Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні» 18 квітня 2018 р.*, (с. 31–37). Київ: Інститут історії України НАН України.

Рішняк, О. (2022). Культурна спадщина у воєнному конфлікті: міжнародний досвід другої половини ХХ – початку ХХІ ст. та українська дійсність. *Український історичний журнал*, 4(565), 159–173. DOI: 10.15407/uhj2022.04.159

Титова, О. М. (2016). Культурна спадщина Криму та Донбасу: сучасний стан, можливості збереження. *Праці Центру пам'яткознавства*, 30, 5–24.

Солошенко, В. (2022). Якої шкоди завдає агресія РФ проти України вітчизняній культурній спадщині та музеям, зокрема? *Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками: у двох книгах*, (кн. 1, с. 173–176). Київ: Інститут історії України НАН України.

Рент, О., Денисенко, Г. (2024). Культурна спадщина України в умовах російсько-української війни: виклики та наслідки збройної агресії. *Український історичний журнал*, (6), 45, 51–53. DOI: 10.15407/uhj2024.06.044

Майстерня Академічного Релігієзнавства. (n.d.). *Релігія вогні: документування воєнних злочинів Росії проти релігійних громад України* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://www.mar.in.ua/%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%B2-%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96/>

Ukrainian Institute. (n.d.). *Листівки з України* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/>

Релігія в огні. (2025). *Релігія в огні: Три роки війни у цифрах, лютий 2022 року – лютий 2025 року: Звіт за проектом «Релігія в огні»* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://www.mar.in.ua/wp-content/uploads/2025/03/Звіт-за-3-роки.pdf>

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. (2024, 12 лютого). *З початку повномасштабного вторгнення росія цілеспрямовано знищує не лише міста, інфраструктуру та об'єкти культурної спадщини, а й культові споруди України* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://www.facebook.com/MCSCUkraine/posts/pfbid05ZfFRCAvx8APzioT67RizG22FHHzgA8bBnZ3WFHBEW3GGcuWzkqF4m3RdEJVvzVI>

UI. (n.d.). *Всіхсвятський скит Святогірської лаври. Українська Ідентичність.* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://ui.org.ua/postcard/vsihsvyatskyj-skit-svyatogirskoyi-lavry/>

Temples Under Fire. (n.d.). *Свято-Георгіївський скит Святогірської Успенської лаври* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://www.temples-under-fire.com/головна/свято-георгіївський-скит/>

Горлівська єпархія. (n.d.). *Преображенський храм* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: <https://gorlovka-eparhia.com.ua/preobrazhenskiy-hram-kod/>

Релігія в огні. (n.d.). *Нова синагога, м. Маріуполь, Донецька область* (дата звернення: 14 березня 2025 р.). URL: https://uk.religiononfire.mar.in.ua/wiki/Нова_синагога,_м._Маріуполь,_Донецька_область

REFERENCES

Denysenko, H., & Denysenko, O. (2023). *Kulturna spadshchyna v umovakh viiny: ukrainski realii (2014 – 2022 rr.) [Cultural heritage in wartime: Ukrainian realities (2014 – 2022)].* *Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka. Zbirnyk statei*, 251–270. [in Ukrainian].

Kot, S. (2018). *Pro stan kulturnoi spadshchyny Ukrainy [On the state of cultural heritage of Ukraine].* *Informatsiino-analitychni materialy do parlamentskykh slukhan «Stan, problemy ta perspektyvy okhorony kulturnoi spadshchyny v Ukraini» 18 kvitnia 2018 r.) [On the state of cultural heritage of Ukraine (Information and analytical materials for*

parliamentary hearings “State, problems and prospects of cultural heritage protection in Ukraine” on April 18, 2018)], (pp. 31–37). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Rishniak, O. (2022). Kulturna spadshchyna u voiennomu konflikti: mizhnarodnyi dosvid druhoi polovyny XX – pochatku XXI st. ta ukrainska diisnist [Cultural heritage in military conflict: international experience of the second half of the 20th – early 21st centuries and Ukrainian reality]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, 4(565), 159–173. DOI: 10.15407/uhj2022.04.159 [in Ukrainian].

Tytova, O. M. (2016). Kulturna spadshchyna Krymu ta Donbasu: suchasnyi stan, mozhlyvosti zberezhenia [Cultural heritage of Crimea and Donbas: current state, preservation opportunities]. *Pratsi Tsentru pamiatkoznavstva*, 30, 5–24. [in Ukrainian].

Soloshenko, V. (2022). Yakoi shkody zavdaie ahresiiia RF proty Ukrainy vitchyzniani kulturnii spadshchyni ta muzeiam, zokrema? [What damage does the aggression of the Russian Federation against Ukraine cause to national cultural heritage and museums, in particular?]. In *Perelom: Viina Rosii proty Ukrainy u chasovykh plastakh i prostorakh mynuyshyny. Dialohy z istorykami: u dvokh knykhakh*, (book 1, pp. 173–176). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

Reient, O., & Denysenko, H. (2024). Kulturna spadshchyna Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: vyklyky ta naslidky zbroinoi ahresii [Cultural heritage of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: challenges and consequences of armed aggression]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian historical journal*, (6), 45, 51–53. DOI: 10.15407/uhj2024.06.044 [in Ukrainian].

Maisternia Akademichnoho Relihiieznavstva. (n.d.). Relihiia v ohni: dokumentuvannia voiennykh zlochyniv Rosii proty relihiinykh hromad Ukrainy [Religion on fire: documenting Russia’s war crimes against religious communities of Ukraine]. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://www.mar.in.ua/%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%B2-%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96/> [in Ukrainian].

Ukrainian Institute. (n.d.). *Lystivky z Ukrainy* [Postcards from Ukraine]. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://ui.org.ua/postcards-from-ukraine-ua/> [in Ukrainian].

Relihiia v ohni. (2025). *Relihiia v ohni: Try roky viiny u tsyfrakh, liutyi 2022 roku – liutyi 2025 roku: Zvit za proiekto “Relihiia v ohni”* [Religion on fire: Three years of war in numbers, February 2022 – February 2025: Report on the project “Religion on fire”]. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://www.mar.in.ua/wp-content/uploads/2025/03/Zvit-za-3-roky.pdf> [in Ukrainian].

Ministerstvo kultury ta stratehichnykh komunikatsii Ukrainy. (2024, February 12). *Z pochatku povnomasshtabnoho vtorhnenia rosiia tsilespravovano znyshchuie ne lyshe mista, infrastrukturu ta obiekty kulturnoi spadshchyny, a y kultovi sporu Ukrainy* [Since the beginning of the full-scale invasion, Russia has been deliberately destroying not only cities, infrastructure, and cultural heritage sites, but also places of worship in Ukraine]. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://www.facebook.com/MCSCUkraine/posts/pfbid05ZfFRCAvx8APzioT67RizG22FHHyzgA8bBnZ3WFHBEW3GGcuWzqkF4m3RdEJVvzVl> [in Ukrainian].

UI. (n.d.). Vsikhsvyatskyi skyt Sviatohirskoi lavry [All Saints Skete of the Svyatogorsk Lavra]. *Ukrainska Identychnist.* (retrieved March 14, 2025). URL: <https://ui.org.ua/postcard/vsihsvyatskyj-skyt-svyatogirskoyi-lavry/> [in Ukrainian].

Temples Under Fire. (n.d.). *Sviatoho-Horhiivskyi skyt Sviatohirskoi Uspenskoï lavry* [St. George's Skete of the Svyatogorsk Assumption Lavra]. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://www.temples-under-fire.com/головна/свято-георгіївський-скит/> [in Ukrainian].

Horlivska yeparkhiia. (n.d.). *Preobrazhenskyi khram* [Transfiguration Church]. (retrieved March 14, 2025). URL: <https://gorlovka-eparhia.com.ua/preobrazhenskiy-hram-kod/> [in Ukrainian].

Relihiia v ohni. (n.d.). *Nova synahoha, m. Mariupol, Donetska oblast* [New Synagogue, Mariupol, Donetsk region]. (retrieved March 14, 2025). URL: https://uk.religiononfire.mar.in.ua/wiki/Нова_синагога,_м._Маріуполь,_Донецька_область [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 12 січня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.*